

Co se děje v jednotlivých třídách waldorfské školy

Následující přehled obsahů vyučování a výukových činností je ukázkou toho, s čím se děti v jednotlivých třídách zpravidla setkávají. Konkrétní podoba vyučování je však tvůrčím uměleckým procesem a každý jednotlivý učitel ho utváří nově s ohledem na charakter své třídy a možnosti jednotlivých dětí.

1. TŘÍDA

Děti v první třídě žijí v pohádkovém světě. Učitel je proto oslovuje prostřednictvím pohádkových obrazů, ze kterých postupně vyvstávají písmena, čísla, početní operace i třeba řetízky háčkované na prstech. Obrazy z příběhů, melodiemi, barvami sytí učitel duši dítěte. Rytmičnými pohyby, gesty, jež doprovází písně a sborové recitace, cvičeními na rovnováhu či hmat, drobnými ručními pracemi i obtížným pletením na jehlicích probouzí jeho tělo a cvičí vůli. Plně si při tom uvědomuje, že všechny tyto činnosti postupně povedou k probuzení myšlení.

Hlavními předměty v první třídě jsou český jazyk, matematika a kreslení forem.

V **českém jazyce** se děti učí poznávat a psát velká tiskací písmena. Postupují přitom tak jako kdysi naši předkové – od obrázku k písmenu. Učitel např. vypráví pohádku Hrnečku vař. Na tabuli nakreslí obrázek – dívku s maminkou a na stolečku hrneček plný sladké kaše. Z hrnečku se pak postupně vyloupne písmenko H. Z probraných písmen děti tvoří slova, píší je a co zapíší i čtou. S vlastním procvičováním čtení se však začíná pozvolna, zpravidla až ve 2. třídě. Čtení je záležitostí velmi intelektuální, a síly, které by na ně prvňáček spotřeboval, by mu chyběly jinde.

V **matematice** učitel děti seznamuje s čísly a formou příběhů zavádí všechny čtyři početní operace. Děti se učí chápat princip sčítání, odčítání, násobení i dělení. Zpaměti se za pohybu nebo předávání pytlíčků učí násobkové řady.

Obdivuhodnou paměť dětí a jejich schopnost nápodoby se využívá i v hodinách **cizích jazyků**. V básních, písních a hrách si děti postupně osvojují slovní zásobu a a přímou formou tak zažívají kvalitu jazyka.

2. TŘÍDA

Po prázdninách se děti vracejí nadšeně do své třídy.

Někdy zažívají, jak zapeklité mohou být mezilidské vztahy. Nejrůznější sociální situace v nich prohlubují potřebu jasného vzoru, který by mohly s důvěrou následovat. Škola jim pomáhá oživit ve svém nitru obraz lidského ideálu, a to zejména při vyprávění křesťanských legend. Bajky zase představují lidské vlastnosti převlečené do zvířecího roucha. Třetím vyprávěcím žánrem druhé třídy jsou věrné příběhy o životě rostlin a zvířat v přírodě.

V epochách českého jazyka se děti seznamují s malým tiskacím písmem. Zatímco hledají pro písmenka krásné pravidelné formy, pomalu pronikají do těch nejzákladnějších zákonitostí říše slov a vět. Posléze, když od rodičů dostanou svou první, ručně psanou a ilustrovanou čítanku, se pozvolna pouští do prvních čtenářských krůčků.

Také říše čísel otevírá dětem nové komnaty. Spolu s pronikáním do všech čtyř aritmetických operací v oboru čísel do sta absolvují malý exkurz i do čísel daleko vyšších.

Pro druhou třídu je charakteristické prohlubování a rozšiřování všeho, co dostalo své základy v prvním ročníku. V hudební výchově se pokračuje ve hře na pentatonickou flétnu, známé i nové písničky se doprovázejí hrou na tělo i rytmickými nástroji a na řadu přicházejí i první pokusy o spojení více rytmických motivů. V barevných rozhovorech a příbězích, které děti ztvárňují při akvarelovém malování, teď vystupuje více „postav“. V kreslení forem získávají jednoduché formy svůj zrcadlový obraz a procházejí podivuhodnými proměnami. A než se děti začnou učit háčkovat, upletou si v pracovkách hned několik roztomilých zvířátek.

3. TŘÍDA

Ve třetí třídě si většina dětí prožívá devátý rok svého života. V tomto roce se značně mění postoj dítěte ke světu. Dosud bylo jeho nedílnou součástí - svět bylo dítě a dítě byl svět, bylo se světem "zajedno". Nyní dítě procítá a zjišťuje, že jsou dva – ono samo a svět. Toto odtržení od jednoty ho může znejistět, může vyvolat nejrůznější strachy a obavy. Některé dříve sdílné děti se uzavírají do sebe, jiné se stávají nesmírně kritickými. Rodiče a učitelé se stávají lidmi se svými přednostmi i slabostmi. Děti touží mít v nich pevné a přitom laskavé průvodce světem, který právě začínají nově objevovat a v němž hledají své místo.

Této výjimečné životní etapě odpovídají i výjimečná témata ve 3. třídě. Školní rok učitel často zahajuje vyprávěním příběhů Starého zákona. Prvotní ráj je obrazem blaženého dětství, jednoty, bezstarostnosti – až dosud vše potřebné zajišťovali rodiče. Stejně jako Adam a Eva i děti o tento ráj přicházejí. V potu tváře si první lidé musí vydobývat své živobytí. Děti si to zažívají na vlastní kůži, když připravují pole na setí obilí, ořou, vybírají plevel a kameny. A po zasetí celý rok čekají, jestli se zrno urodí či neurodí.

To už se ale ocitáme v další epoše – v epoše řemesel, která budou děti provázet po celý rok formou písni, básní, vyprávění a také výletů k různým řemeslníkům. I to je možnost, jak děti „vpravit do světa“ – ukázat jim, co lidské ruce dovedou.

Seznamování s řemesly bývá zakončeno povídáním o stavbě domu. Každý přece potřebuje někde bydlet. Dům je navíc obrazem „malého ráje“, znamená bezpečí, kam žádné zlo nemůže proniknout. V ideálním případě se na konci epochy děti podílejí na stavbě něčeho užitečného – kamenné zídky či hráze, hliněné pece... Všechno je potřeba dobře vyměřit, zvážit. Míry a váhy jsou jedním z témat v matematice. Než děti dojdou k těm novodobým, měří nejdříve na palce, pídě, lokte a brzy pochopí, proč lidé u těchto měř nezůstali.

Ve třetí třídě se vůbec všechno bere pěkně od počátku. Začalo to stvořením světa, pokračuje se prvotními pracemi a řemesly, v matematice se od znaků dobereme až k arabským číslicím a v českém jazyce zase od obrázků k naší latině. Děti poprvé „malují“ psací písmena a učí se je vázat ve slova. Když se to podaří, než dostanou své první plnicí pero, píšou opravdovým brkem namáčeným do inkoustu.

4. TŘÍDA

Desetileté dítě prošlo velkou proměnou a bolestně prožilo, že nemůže být stále chráněno. Jeho nynějším úkolem je učit se, jak vnímat bytost vlastního Já, aby bylo schopné činně působit. Koná první kroky k samostatnosti a okolní svět se stává prostorem pro procvičování nově se probouzející síly. Z radosti z dobývání některé děti zacházejí až za hranice.

Ve vyučování ožívají bytosti severské mytologie. Bohové nechávají povstat svět z těla obra Ymiho a první dvojici lidí tvoří z jasanu a dubu. Děti rády prožijí živoucí původ člověka a světa. Zápas mezi dobrem a zlem je vybojován v Ásgardu, říši bohů. Tvůrci světa, kteří nechtějí, na němž je svět založen, sami sebe odsuzují k zániku. Děti nejprve s opojnou radostí sledují sílu, moc, důvtip a možnosti Ásů, aby posléze s nimi očistně protřpěly jejich ragnarok. Aby prožily, že řád platí i ve chvíli, když se nikdo nedívá.

Důležitou otázkou probouzejícího se Já je: Kdo jsem? Na tuto otázku hledá odpověď nový předmět čtvrté třídy *vlastivěda*. Děti se na prahu dějepisu a zeměpisu obracejí ke své vlastní bytosti: pátrají v dějinách rodiny a sestavují rodokmen, hledí na město, v němž žijí, a snaží se vystopovat, podle čeho bylo pojmenováno, co ho utvářelo v minulosti, jaké příběhy se zde odehrály, seznamují se s regionálními dějinami. Teprve až poznají své město, rozhlédnou se po jeho okolí. Sledují krajinu, učí se ji modelovat. Pohled z výšky jim pomůže pochopit, jak vznikly plánky a mapy. Samy se pokusí mapu nakreslit tak, aby druhého dovedla k cíli.

Dalším novým předmětem je *přírodopis* – nauka o člověku a zvířatech. Děti se nejprve učí nezaujatě pozorovat samy sebe, schopnosti i nedostatečnosti svých smyslů a svého těla. Co prožily u sebe, hledají posléze u zvířat. Nestudují členění zvířat do systémů nebo rozdílů v kostře šelem a hlodavců, ale zažívají bytosti zvířat v jejich přirozeném prostředí především prostřednictvím živého vyprávění učitele.

Úkoly *českého jazyka* a *matematiky* kladou stále větší nároky na vůli dětí a jejich bdělost. Malou násobilku střídá násobilka velká a děti pronikají do kapitoly Zlomky.

Vyjmenovaná slova je snadné vyjmenovat, ale jejich správné používání vyžaduje důvtip, stejně jako rozčleňování slov do škatulek slovních druhů.

Desetileté děti se zkrátka dokáží postavit k vyučování s radostí dobrodruhů a mají-li prostor, aby zákonitosti světa samy objevovaly, září třída pohodou.

5. TŘÍDA

V epoše zeměpisu by měl žák pro sebe objevit, že skutečnost, Země, vesmír, jsou neoddělitelná jednota, do které patří i on, a kterou chce dál poznávat. Z integrujícího charakteru předmětu potom vyplývá, že v jeho skladbě je mnoho témat, která se objevují v tradiční škole v jiných předmětech. Jde hlavně o témata botanická, zoologická a astronomická. Významnou úlohu mají přesahy z dějepisu.

Hlavním tématem v páté třídě je Česká republika a střední Evropa především na základě poznání řek, u kterých se lidé usazovali, žáci se seznámí s jednotlivými krajinami, pohořími, městy v naší zemi. Dalším tématem je hospodářský zeměpis, jednotlivé produkty, se kterými se denně setkávají, země odkud pochází bavlna, čaj apod.

V matematice se děti učí všechny početní operace se zlomky, s desetinnými čísly, základní rovinné útvary, závorky, převody jednotek.

Výuka dějepisu má za úkol zprostředkovat žákovi obrazy a ideje o dějinných souvislostech vývoje lidstva. V centru pozornosti stojí život člověka, jeho postoj ke světu, způsob práce, či vynálezy, které proměnily tvář země a život lidí, základní dějepisné pojmy, hmotné a písemné prameny, kultury orientálních národů Indie, Iránu – Persie, Mezopotámie, Egypta a Řecka.

V hodinách českého jazyka učitel vypráví příběhy ze starověké mytologie, děti se učí rozlišování prózy (pohádky, povídky, bajky, legendy, pověsti, báje), poezie (písňe, říkanky, básně), dramata (loutkové hry, divadla), mluvnické kategorie - hra s osobou, číslem, časem sloves a s rodem a číslem jmen, psaní velkých písmen, podmětová a přísudková část věty, základ věty; určující člen větné dvojice, rozvíjení základní věty.

Těžištěm výuky přírodopisu je v pátém ročníku botanika. Snahou je učit dítě vnímat rostlinu v čase. Rostlinou je vlastně celý proces - semeno, klíčení, růst, zrání i odumírání. Jedině tak je rostlina pochopena v celé říši, se svou vazbou na prostředí a roční doby. Rovina poznávání je tak na úrovni prožitkové, ne pouze pojmové. Obraznou a uměleckou formou přivádíme dítě k základním botanickým pojmům (kořen, stonek, list, květ, plod...).

6. TŘÍDA

Během šesté třídy se ukazují čím dál zřetelněji převratné změny, které se odehrávají v jednotlivých dětech, ale i ve třídě jako celku. Děti kolem dvanáctého roku většinou prožívají období blížícího se (či už probíhajícího) vstupu do puberty. Nastávají výrazné tělesné přeměny, kterým jsou často podřízeny téměř všechny životní síly dětí. Chlapci a dívky se vzájemně pozorují a vnímají své odlišnosti, navíc umocněné rozdílným tempem vývoje. V prožívání dětí je často mnoho zmatku, ale přibývá také citlivosti a vnímavosti. Děti se pomalu stávají nekompromisními soudci svého okolí i učitelů, probouzející se smysl pro opravdovost může být až nepříjemný. Stará oddanost k autoritám je nenávratně pryč a dítě hledá vzory a ideály (často idoly), které osloví právě jeho duši. Na myšlenkové úrovni se objevuje schopnost kauzálního myšlení, kterou děti využívají, jak mohou – podvědomě se ji snaží procvičovat a uchopit pomocí ní okolní svět. Logická argumentace se tak stává téměř vášní, pro rodiče i učitele často výzvou, jak ji nezadupat, ale rozvíjet.

Vyučování šestáků je charakterizováno rozvíjením schopnosti odhalovat vztahy a příčiny ve světě a zároveň hledáním vztahu k tomuto světu. Ve vyprávění v hlavním vyučování se vinou jako nit témata Starého Říma a počátků středověku, která děti prožívají i v epochách dějepisu. Dostávají se zde do popředí témata rezonující s city šestáků. Na jedné straně líčení výrazných osobností (za všechny např. Hanibala), v nichž dítě objevuje své ideály, ale také zkouší pochopit jejich činy ve vztahu k jejich životu. Na druhé straně římská svoboda a právní systém i se stinnými stránkami otroctví a neudržitelného luxusu, který nakonec přispěl k zániku říše.

V epochách i cvičných hodinách matematiky děti pronikají do počítání s procenty a desetinnými čísly, pokračují tak v objevování světa menšího než jedna (po rozpadu jednoty). V geometrii přecházíme od kreslení rukou k rýsování, děti objevují krásu v geometrických zákonech.

V českém jazyce se děti naplno noří do gramatiky, větné skladby. Co je ale nejdůležitější, dostávají mnoho prostoru pro vyjádření vlastních myšlenek a názorů, ať už písemnou formou, nebo při čtení vlastních prací, či v řízených diskuzích a debatách nad tématy vyučování i světa. Učí se formulovat svou myšlenku do slov, ale také naslouchat slovu druhého a vyznat se v jeho myšlenkách.

V přírodovědných předmětech děti objevují svět kolem nás a jeho zákony. Snažíme se vždy výuku stavět na pozorování fenoménů a z nich samých potom společně odvozovat zákonitosti. Co nejméně děti zatím zatěžujeme abstraktními vzorci, spíše se zaměřujeme na spojení pozorovaných jevů s praktickým životem a zkušenostmi žáků. Vyučování nesmí přestat být zážitkem, právě naopak - ať už výuka akustiky ve fyzice, vyprávění o národech Evropy v zeměpisu, či pozorování rostlin a hornin v biologii, vše oslovuje hlavně city dětí, umožňuje jim spojit si výuku s vnitřním prožitkem. Ten potom později děti promění v hledání souvislostí a zákonů.

7. TŘÍDA

Se sedmou třídou vstupují děti do poslední třetiny základní školy. Začínají se probouzet z dětství do puberty. Chování dospívajících může doprovázet spousta rebelování proti všemu možnému, diskusí s učiteli a bouřek na moři. Jako moře je třída sedmáků vymalována modrou barvou a vyzdobena příchutí dalekých plaveb, které bývají nebezpečné, zato silně dobrodružné. Nyní vplouváme do bouře dospívání a není vůbec jisté, jak proplujeme a kam se dostaneme. Návrat zpět do přístavu není možný a širé moře dospělosti zatím v nedohlednu. Hlavní vyprávěcí látkou sedmé třídy jsou zámořské objevy, dobývání nových končin, objevování nových zemí. Sedmáci kreslí mapy, čtou cestopisy, životopisy slavných osob, malují historické lodě a události, studují a přednášejí referáty pro třídu z různých oborů zájmů. Děti se teď rychle mění, začínají se zajímat o odborné obory, probouzí zájmy o vlastní názory, uchopují sebe, i když leckdy neohrabaně. Třída sršívá energií z nových možností, které v sobě žáci objevují. Kolik touhy učit se, dozvídat se a nacházet nové v nich je! Někdy je to jako výbuchy sopky. Síly se samy budí a počínají proudit. Sedmáci píší nádherné slohové práce ze srdce, zpracovávají nové informace do projektů, hledají v knihách i sami píší vlastní příběhy, seznamují se skladbou jazyka, v matematice pracují se zápornými čísly, druhou mocninou a rovnicemi. V zeměpisu objevují nové kontinenty, v přírodopise zkoumají člověka, nejen orgány lidského těla, ve fyzice pokusy s magnety, elektřinou a pákami, k odborným předmětům přibývá chemie – seznamují se novým pohledem s látkami, prvky a sloučeninami. Třída se také neustále mění podle právě probíhajícího předmětu, chvíli je laboratoří se spoustou skleněných baněk, volně hořícími ohni a jedovatými látkami, chvíli je zámořskou lodí vezoucí opravdové vzácné koření, pak zase místní lidovou knihovnou nabízející zapůjčení knížek seskládaných z rodin žáků, jindy je „krejčovskou dílnou“ vyrábějící hadrové panenky (človíčky) nebo figurky z filcu, jindy zase kuchyň, kde mistři připravují pomazánky.

8. TŘÍDA

V osmé třídě jsou žáci ve věku 13 – 15 let. Dostávají se do zcela jiného poměru vůči světu. To, co se fyzicky manifestuje jako druhá proměna postavy často enormním růstem, to zahrnuje také velmi citelnou vnitřní proměnu. Podle waldorfské pedagogiky se pokoušíme především vzdělat mladého člověka tak, že se vhodným způsobem odhalí to, co je v celém člověku skryto jako vloha, a na druhé straně to, co ho správně staví do světa.

Vedle proměny fyzické a duševní podoby probíhá u dítěte při přechodu k období mladistvosti také duchovní změna vědomí. Ve zvýšené míře se nyní začíná rozvíjet pojmové myšlení, které usiluje o vytváření vztahů mezi jednotlivými jevy, a tím chce z odloučení, z osamělosti sáhnout po nové celistvosti. Nesnažíme se zabývat jen strukturami a výsledky odborné vědy, ale základním prvkem vědecké činnosti: přesným pozorováním a jasným myšlením.

V českém jazyce je kromě prohlubování mluvnického a literárního učiva v popředí komunikační a slohová výchova se zaměřením na schopnost získávat, zpracovávat a prezentovat poznatky a informace a reagovat písemně i ústně na dění ve světě kolem nás.

V matematice se objevují vzorce, prohlubuje se algebra a řešení rovnic. V geometrii se procvičují především důkazové úlohy. Opakované a neustálé procvičování popsaných důkazů je školením vůle a rozvíjející se schopnosti úsudku. Perspektivní konstrukce představují spojnici s výukou dějepisu a kreslení, konstrukce zlatého řezu zase umožňuje navázat na biologii člověka.

Vyučování chemie se zaměřuje na organické přírodní jevy a procesy a na seznámení s nejdůležitějšími organickými látkami. Na počátku i v centru vyučování stojí člověk, v němž se tyto procesy odehrávají. Procesuální stránka organických životních pochodů, tvorby a změny látek vyžaduje myšlení, které respektuje jejich organický, živý charakter.

Ve fyzice se zkoumají základní principy fungování a využití elektřiny a hydrauliky. Stále jde hlavně o prožití fenoménů a vnímání souvislostí. Zabýváme se zejména kvalitativní stránkou jevů, v podobě základních veličin se začínáme seznamovat i s jejich kvantitativní složkou.

V přírodopisu je hlavním tématem biologie člověka. Zabýváme se zejména mechanikou svalů a kostí a fungováním smyslových orgánů.

Zaměření výuky zeměpisu na kulturní jevy obrací pozornost žáků od všedních materiálních zájmů na duševní otázky, na odlišnost cizích národů, a tím je připravuje na vlastní duševní vývoj, který v dospívání nastává. Hlavním tématem je geografie nového světa - Severní a Jižní Ameriky.

Obsahem výuky dějepisu je vznik industrializace, průmyslová revoluce a člověk jako tvůrce nových sociálních řádů. To jsou témata, která mají mladého člověka stále hlouběji uvádět do světa. Tím, že prostřednictvím kulturních dějin prožívá proměnu světa působením člověka a je přijetím kauzálního pozorování metodicky uváděn do vnějších reálných souvislostí, se může stát občanem tohoto světa.

Mimo výuku epochových předmětů se dále rozvíjí všestranné schopnosti v rámci výtvarné, hudební a tělesné výchovy a pracovních činností. Taktéž se zdokonaluje porozumění a vyjadřování v anglickém a německém jazyce.

Všemi předměty se prolíná téma významných osobností lidských dějin s jejichž životními osudy, postoji a výsledky snažení se žáci seznamují prostřednictvím osobních básniček inspirovaných vybranými osobnostmi, vyprávění na konci hlavního vyučování, zpracovávaných referátů atd.

Velkým celoročním projektem osmé třídy je společné tvoření a příprava divadelního představení.

9. TŘÍDA

V úplných waldorfských školách patří devátá třída ke střední škole, v našich podmínkách je završujícím ročníkem základní školy. Tomu také odpovídají učební osnovy – především opakování, procvičování, doplňování a prohlubování probraného učiva – intenzivní příprava na přechod na střední školu.

V období dospívání se probouzí v člověku schopnost abstraktního myšlení, je proto nanejvýš důležité, aby síla myšlení byla neustále živena bohatě vyvinutým životem volným a citovým. Probouzejí se i důležité duševní vlohy – schopnost samostatně rozvíjet individuální zájmy, osobní vkus a snaha po samostatném úsudku v otázkách poznání. Zároveň se projevuje i neustálá pohotovost k napodobování (vliv vrstevníků, společnosti, sdělovacích prostředků a médií), která může v některých případech i ztěžovat rozvíjení a uchování si probouzejících se schopností.

V devátém školním roce stoupá u mladého člověka potřeba být samostatný, hledá a obhajuje si svůj vlastní životní styl, svou individuální cestu životem. Učitel ustupuje (obrazně řečeno) stále více stranou a do popředí odpovídající měrou vystupuje předmět. Žáci se učí pozorovat své vlastní myšlení, naučí se prožít, kdy myslí správně a kdy špatně. Každý musí nalézt pravdu sám.

V přírodovědných oborech (biologie, chemie, fyzika, geologie, matematika, ale i zeměpis apod.) se klade důraz na procvičování schopnosti pozorovat a myslet. V hodinách se rozpráví, diskutuje, jsou-li činěny závěry, musejí být plně prokazatelné. Cílem je „fenomenologicky“ usměrněné vyučování, které raději charakterizuje než definuje a které žákům umožňuje, alespoň do určitého rozsahu, pochopit a posoudit základy vědeckých oborů (dnes reprezentativních myšlenkových modelů).

V kulturně vědeckých předmětech (dějepis, zeměpis, literatura, dějiny umění atd.) se pomáhá žákům přemáhat osobní sympatie a antipatie a pokouší se jim poskytnout porozumění pro lidský osud, založené na poznání, o němž dříve nevěděli nebo si z něho nic nedělali. Usiluje se o objektivní postoj i ve sféře emocí.

Učení v deváté třídě vyžaduje ve zvýšené míře samostatnou práci na školních sešitech, domácích úkolech a referátech (příprava na styl výuky na středních školách).

Žáci vypracovávají ročníkové práce podle volného individuálního výběru. Někteří si vyberou úkol umělecký nebo rukodělný, jiní zkoumají vědecké formulování otázek, vybudují přírodovědecký řetěz pokusů apod.